

Paimen, piika ja emäntä, kotiseutuhistoriaa Längelmäeltä

Auni Nuolivaaran kirja *Paimen, piika ja emäntä* perustuu todellisuuteen. Se kuvaa elämää Längelmäen syrjäkylillä 100-150 vuotta sitten. Kirja on syntynyt kirjailija Nuolivaaran ja Kustaava Helanderin yhteistyönä. Helanderin osuutta kirjassa on Längelmäen perinnetiedon elävä kerronta ja tuntemus. Kirjallisuushistoriassa ei ole tätä yhteistyötä huomioitu.

Paimen, piika ja emäntä kirjan tämän hetkinen julkisuusarvo on pienempi kuin aikoinaan, jolloin Nuolivaara kirjoitti siihen kaksi jatko-osaakin. Romaanitrilogian tallettaman kotiseutuhistoriallisen ja kansanelämän kuvauksen vuoksi sillä on arvoa erikoisesti Längelmäen seuduilla.

Aikansa menestyskirja

Vuonna 1936 Otava järjesti suuren romaanikilpailun, jonka ensimmäisen palkinnon sai nimimerkki Tavastila kirjallaan *Paimen, piika ja emäntä*, kirjalla oli alaotsikkona *Kulkijana vieraila veräjällä*.

Nimimerkin takana oli opettaja Auni Nuolivaara, joka oli aikaisemmin julkaissut muutaman kirjan ilman sanottavaa menestystä. Palkittu kirja *Paimen, piika ja emäntä* sai suuren suosion, siitä otettiin monia painoksia. Se käännettiin useille kielille ensin viroksi ja latviaksi, sitten saksaksi, unkariksi, norjaksi, hollanniksi ja japaniksi. Vielä 1980-luvulla siitä esitettiin Japanissa TV-sarjaa. Oriveden Päilahdessa on aihetta filmattu ennen sota-aikaa vuonna 1938.

Arvostelijatkin kehuivat kirjaa. Mika Waltari kirjoitti: ”Yksinkertainen, hyvä ja kaunis kirja. Uskoisin sen herättävän vastakaikua erikoisesti maa-seudun hiljaisissa kodeissa.” Lauri Viljanen arvioi: ”Elämänmyönteinen, erittäin lämpimän ihanteellisuuden kannattama romaani. *Paimen, piika ja emäntä* on liikuttanut minua suuresti. Sen erikoinen kansanelämän tuntemus ja sen aito, hieno ihmisymmärtämys tekevät siitä varmaan myös säilyvän teoksen, romaanin, jonka ääreen yhä uudet lukijat, nimenomaan maalaislukijat, viehtyneinä palaavat.” Kirjaa on aikoinaan luettu paljon, se ilmestyi Maa-seudun tulevaisuudessa jatkokertomuksenakin,

mutta Viljasen arvioimaa säilyvyyttä se ei ole sentään saavuttanut. Aihepiirin ja kielen vanhakantaisuus eivät kaikkia nykylukijoita kiinnosta. *Paimen, piika ja emäntä* osallistui myös kansainväliseen kirjallisuuskilpailuun.

Nuolivaaran menestyskirjan jatko-osista ilmestyi 1937 *Isäntä ja emäntä*, alaotsikolla *Oman orren alla* ja 1938 *Päivä ja ehto*, alaotsikolla *Talonpojan vaimona*. Romaanitrilogiasta ilmestyi 1943 lyhennetty laitos nimellä *Paimen, piika ja emäntä*. Esi-tyksessäni käsittelen koko trilogian aiheita.

Kotipitäjässäni Längelmäellä on tiedetty, että kirjassa *Paimen, piika ja emäntä* on aiheita Längelmäeltä, vaikka paikan- ja henkilönnimiä onkin muutettu. Kirja kuvaa elämää 1850-luvulta alkaen Kuorivedellä ja Honkamöisön pitäjässä sekä vähän naapuripitäjässä Patakoskella. Kuoriveden ja Honkamöisön tapahtumat ovat peräisin Längelmäeltä ja Patakoski tarkoittaa Kuhmoisten Leppäkoskea.

Kirja on selviytymistarina, kymmenvuotias Katri Yrjöntytär joutuu elättämään itsensä ensin paime-nena ja sitten piikana eri taloissa. Tyttö hankkii itselleen sinnikkäästi tietoja ja taitoja, saa elämänkokemusta tulla toimeen erilaisten ihmisten, emäntien ja isäntien kanssa. Kovan työnteon ja taitojensa avulla hän pääsee parempaan elämään. Hänestä tulee talon emäntä. Katrin elämänvaiheista paime-nena, piikana ja emäntänä johtuu kirjan nimikin.

Pekka Tarkan toimittamassa *Suomen kirjallisuus* teoksessa esitetään, että eräänä kirjan teemana onkin osoittaa, että on yksilön omaa syytä, jos ei menesty kilpailuyhteiskunnassa, ilmestyyhän kirja pulakauden jälkeen. Nuolivaaran kirjoissa onkin ajatus, että oikein tehtyjen valintojen avulla voi vaikuttaa oman elämänsä kulkuun.

Paimen, piika ja emännän jatkoksi kirjoitetussa kirjassa *Isäntä ja emäntä* kerrotaan, miten Katri Yrjöntytär joutuu isoon Ruuhiniemen taloon emännäksi ja selviytyy emännän tehtävistä, vaikka onkin entinen piika. Siinä kerrotaan nuoren parin tutustumisesta ja rakkaudesta, jopa ajanvietekirjallisuuden tapaisella romanttisuudella, avioliiton solmimisesta 1860-luvun loppupuolella ja elämästä suures-

sa hämäläisperheessä. Koskettava on kuvaus nälkävuosien ankeasta ajasta.

Kolmannessa kirjassa *Talonpojan vaimona* kuvataan taistelua perikunnan omistaman talon isännyydestä ja holhoojan keinotteluista. Katri-emäntä saa neljän tyttären jälkeen odotetun pojan. Kerrotaan myös tuttavuudesta ja keskusteluista pitäjän papin kanssa, tyttärien aikuistumisesta ja sijoittumisesta maailmaan sekä vanhuuden saapumisesta.

Viime vuosina julkisuuteen tullut muistitieto kirjojen syntymävaiheista auttoi selvittämään, että niiden päähenkilöillä oli todelliset esikuvat. Kirjan Katri Yrjöntyttären vaiheet kuvaavat Längelmäellä eläneen, 1800-luvun alkupuolella syntyneen Elsa Yrjöntyttären kohtaloita. Innostuin sukututkimuksessa käytetyin menetelmin tutkimaan hänen elämänvaihteitaan ja vertasin niitä romaanin tapahtumiin. Löysin kirjasta paljon todellisuuteen pohjautuvia henkilötietoja ja kotiseutuhistoriallista ainesta.

Kirjailijan ja perinteen muistajan yhteistyötä

Mikä sai Viipurissa asuvan kirjailija Auni Nuolivaaran kirjoittamaan historiallisen elämäkuvauksen Längelmäeltä? Auni Nuolivaara oli syntynyt 1883 Korpilahdella. Opettajaksi valmistuttuaan hän oli työssä kansanopistossa Savossa ja yhden talven myös Oriveden opistossa. Oltuaan muutaman vuoden Roomassa ja Genevessä miehensä Armas Nuolivaaran kanssa he asuivat 1930-luvulla Viipurissa. Auni Nuolivaaran kirjallinen ura, kaikkiaan 12 kirjaa, alkoi vasta keski-ikässä kohtalaisen vaatimattomasti, kunnes hän julkaisi pääteoksekseen muodostuneen voittoisan romaanin *Paimen, piika ja emäntä*. Sodan vuoksi hän muutti Tampereelle ja oli siellä opettajanakin. Auni Nuolivaara on kuollut Tampereella 1972.

Auni Nuolivaaralla ei siis ollut suoria siteitä Längelmälle, mutta hän kertoi sanomalehtihaastattelussa Jyväskylässä naistenpäivien yhteydessä (Keskisuomalainen 1937):

”Kirjani kuvaa todelliseen, elettyyn elämään perustuvan naiskohtalon Längelmän pitäjässä. Aineistona teostani kirjoittaessa olen hyvin suurelta osalta käyttänyt päähenkilön tyttären kertomuksia äitinsä vaiheista. Tietysti on sivupiirteissä aihetta käsitelty vapaammin, mutta kaikki olennainen on tosielämästä saatua. Yksin kuvaus karhun raatelemasta lehmästäkin on otettu suoraan elävästä elämästä. Ja kaikki muukin kirjassa esitetty perustuu, uskallan sen sanoa, tunnollisesti suoritettuihin kansantapojen ja elämän tutkimuksiin.”

Kirjallisuutta käsittelevistä teoksista en ole löytänyt mainintaa Nuolivaaran käyttämästä kertojasta, ehkä kirjailija ei ole hänestä enemmalti puhunutkaan. Hänen henkilöllisyytensä on kuitenkin selvinnyt. Timo Jaakkola on kirjassaan *Eteläinen Längelmäki* kertonut, että Nuolivaaran kirja *Paimen, piika ja emäntä* on kirjoitettu Längelmäellä syntyneen Kustaava Helanderin kirjallisten ja suullisten muistiinpanojen pohjalta.

Kustaava Helander on syntynyt Puharilan kylässä 1873 Myllymäen talon tyttärenä. Romaanitrilogia kuvaa hänen äitinsä Elsa Henriikka Yrjöntyttären ja isänsä Aadolf Walleniuksen elämää. Kustaava Aadolfintytär Wallenius avioitui seppä Juho Helanderin kanssa ja muutti jo 21-vuotiaana Längelmäeltä. Hän on asunut mm. Hartolassa, jossa perheellä oli pieni maatila, nimeltään Ruuhiniemi. Avioeron jälkeen Kustaava Helander on asunut Viipurissa, josta hän sodan aikana muutti kotiseudulleen Längelmään Västilään. Hän kuoli siellä noin 1948.

Timo Jaakkolan mukaan Kustaava Helander oli jatkuvasti kirjoittanut muistiinpanoja vanhoista asioista. Vuosia hän suunnitteli, että äidin elämästä pitäisi tehdä kirja.

Timo Jaakkola kertoo, että kun Kustaava Helander oli vuosien saatossa muokannut kirja-aineistoaan moneen kertaan, hän tuli siihen tulokseen, että hänen omat kykynsä eivät riittä tekstin puhtaaksi kirjoittamiseen. Tällöin hän tuli kotikylänsä Puharilaan opettaja Aili Jaakkolan (Timo Jaakkolan äidin) luokse ja pyysi häntä kirjoittamaan kirjan omalla nimellään.

Aili Jaakkola luki aineiston läpi ja piti tekstejä muistitiedon mukaan monin osin jo valmiina. Hän ei rojhennut ottaa tehtävää vastaan, koska hän arveli, että lukijat kuitenkin voivat tunnistaa kirjan henkilöitä, vaikka paikkojen ja henkilöiden nimet oli muutettu. Esitetyt tapahtumatkin olivat arkaluontoisia sen ajan käsitysten mukaan.

Kustaava Helanderin miniä, 83-vuotias vaasalainen rouva, Jenny Helander muistelee, että Kustavalla oli mielessään ja muistiinpanoina muitakin kirjan aiheita. Hän pyyteli miniäänsä Jenny Helanderia ja sisaren poikaansa opettaja Paavo Tennilää kirjoittamaan niistä.

Kustaava Helander oli miniäänsä muistelmien mukaan sellainen kertoja, että häntä olisi voinut päivänkin kuunnella. *”Hän tarinoi niin kuin olisi romaania ääneen lukenut. Kustaava muisti vanhat asiat hyvin eikä muistiinpanoja tarvinnut.”* Kirjasta, joka kertoisi äidin elämäntarinan, hän oli jo vuosia puhunut.

Viipurissa Kustaava Helander asui Auni Nuolivaaran pihapiirissä. Iltaisin hän istui tarinoimassa Nuolivaarojen kodissa. Tohtori Armas Nuolivaara ehdotti, että hänen vaimonsa voisikin kirjoittaa Kustaavan aiheista. Niin alkoi Auni Nuolivaaran ja Kustaava Helanderin yhteistyö. Kustaava kertoi ja antoi ilmeisesti käsikirjoituksiaankin Nuolivaaralle, joka kirjoitti romaaninsa. Myöhemmin Kustaava Helander sai 10 % kirjan tuotosta palkkiokseen.

Auni Nuolivaaran kirja *Paimen, piika ja emäntä* ilmestyi 1936, jolloin aiheiden kertoja Kustaava Helander oli 63-vuotias. Henkilökohtaisesti olen sitä mieltä, että Nuolivaara ei olisi voinut kirjoittaa ilman Kustaava Helanderin suurta apua yksityiskohtaisen tarkkaa kuvausta 1800-luvun kansanelämästä Längelmäellä, olihan hänen taustansa ja asuinpaikkansa muualla. Saattaa olla, että osa teksteistä voi olla sellaisenaan perinteitä kunnioittavan kansannaisen, Kustaava Helanderin kynästä. Varsinkin toisessa kirjassa on sellaista tyylin vaihtelua, että se saattaisi olla kahden eri henkilön kirjoittamaa.

Yhteistyö on ainakin ollut tiivistä, sillä kirjoista löytyy nimiä, sanontoja ja asioita, jotka vain Längelmäellä asunut tietää. (Esim. nimet: *Touna, Tokee, Kamaran maa, Kuterin torppa, Piitan vaari ja Atti-Matti* sekä sanonnat: *Seinähirret veistettiin Koljon laineille. Olen kuulolla kuin Järven vaari komissioon.*)

Trilogian toisenkin kirjan tekemiseen Kustaava Helander osallistui. Miniän Jenny Helanderin muistin mukaan kolmannen kirjan kirjoittamisessa tekijöille tuli riitaa. Kustaava kritisoi, ettei pidä sekoittaa hämäläistä ja savolaista kansanperinnettä. ”Tohtorinna Nuolivaara lähti silloin huvilalleen ja kirjoitti yksinään kirjan loppuun.” Trilogian kahteen ensimmäiseen kirjaan Kustaava Helander kuuluu olleen tyytyväinen, mutta kolmas ei kuulemma niin hyvin vastannut todellisuutta. Sukulaiset muistelevat Kustaavan myös kertoneen, että kaikki Längelmäellä eivät mieltyneet kirjojen sisältöön, ehkä niissä sittenkin oli liian henkilökohtaisia asioita.

Längelmäen Västilässä muistetaan vielä Kustaava Helander eloisana, vanhana mummuna, jolla riitti tarinoita. Vaikka hän asui siellä sodan jälkeen päreillä vuoratussa pikku mökissä, oli hänellä omaa talonpoikaista ylpeyttään ja omanarvontuntoa. Sama talonpoikaisylpeys heijastuu myös kirjojen sisällössä.

Kirjatrilogian syntyyn on siis vaikuttanut kolme naista, kirjojen päähenkilö Elsa Henriikka Myllymäki oman elämäntarinansa kertojana, tytär Kus-

taava Helander niiden hyvämuistisena kuuntelijana, muistitiedon ja perinteen tallentajana sekä Auni Nuolivaara elämäntaloiden kirjalliseen asuun saattajana.

Elämäntalaita kirjan sivuilla ja todellisuudessa

Lapsuus ja äidin vaiheita

Paimen, piika ja emäntä-kirja alkaa seuraavasti:

”Kauan sitten tapahtui muutamana toukokuun aamuna, että hento, noin yhdeksänvuotias tyttönen asteli kahdentoista virstan taipaletta ensimmäiseen palveluspaikkaansa pelko sydämessä ja rukous huulilla. Mummo oli sitonut vanhan huivinsa hänen päähänsä, antanut nytyin käteen ja lähettänyt hänet matkaan Herran nimeen. Lapsella oli kutakuinkin siisti, paksu villamekko. Kengät ja sukat oli koetettu korjailla. Mummo sanoi, että kaikesta piti huomata, ettei hän ollut mikään kerjäläislapsi.”

Katri Yrjöntytär lähti paimeneksi vaarin ja mummun luota. Vieraaseen taloon piti lähteä, koska karhu oli vienyt vaarin lehmän ja ruoka uhkasi loppua. Paimenena Katri tienasi vaarille ruiskappoja.

Kuvaus jatkuu siitä, miten tyttönen tutustuu talon väkeen ja työhönsä paimenena. Metsässä on yksinäistä ja lapsi pelkäsi metsänhaltijoita, tonttuja ja susia. Paimenella oli vastuu lehmistään. Kun lehmä syksypimeällä joutui kadoksiin, sai paimentyttö kokea isännän kurituksen hevospiiskalla.

Kirjassa on kuvaus paimentytön pitkästä talvesta, jonka hän vietti pienessä pirtissä akkunan pieleen nojaillen, sillä lapsella ei ollut sellaisia varusteita, joissa olisi tarjennut ulkona. Vaihtelua elämään tuli, kun taloon tuotiin kankaankutoja Tyyrintaalin Gunilla. Hän opetti Katrin kehräämään ja kertoi satujaan kuninkaanpojista ja lohikäärmeistä.

Längelmäen kirkonkirjoista selviää, että todellinen, Längelmäellä elänyt tyttö, oli nimeltään Elsa Henriikka Yrjöntytär, romaanissa hän oli siis Katri Yrjöntytär. Elsa on syntynyt Attilan kylässä Sänkipärän torpassa juhannuksena 1839.

Noin kymmenvuotiaana hän asui torpassa vaarin sa ja mummunsa hoidossa niin kuin kirja kertoo. Torpasta on säilynyt vain pellon nimi Sänkipärä ihmisten muistissa. Tytön vaari Fredrik Vilhelmi Matinpoika oli Iso-Attilan rusthollarin veli, kirjassa mainittu vaarin veli oli lautamies Puttola, joka asui suuressa talossa. Romaanin paimentyttö kertoo, että kohtalo oli erottanut hänet äidistä, joka oli muuttanut Katrin nuoremman sisaren kanssa toiseen pitäjään. Äidistä lapsella oli hyviä muistoja, mutta mummo oli ollut opetuksessaan ankara ja usein piiskannutkin.

Kirkonkirjoista selviävät myös syyt Elsa Henriikan karuun lapsuuteen ja hänen vanhempiensa elämän vaiheisiin. Hänen isänsä torpparinpoika Yrjö Vilhelminpoika Sänkiperä oli nainut Kangasalta Kirkko-Aakkulan lampuodin tyttären Heta Juhontytären. Perheessä oli kaksi tyttäretä. Vanhemmat Yrjö ja Heta osasivat kinkereillä hyvin katkismuksensa ja tytär Elsa Henriikka, kirjamme päähenkilö, osasi jo seitsenvuotiaana lukea, saipa parin vuoden kuluttua lukusetelinkin.

Hyvien asioiden lisäksi rippikirjan reunassa on toisenlaisiakin merkintöjä. Elsan isä, Yrjö Vilhelminpoika on tuomittu hevosen varastamisesta avoimelta laidunmaalta lailliseen vastuuseen Janakkalan ja Vanajan käräjillä vuonna 1842. Seuraavina vuosina hän joutui maksamaan lunnaita tapelusta, sitten tuli raippoja varkaudesta ja lopulta 1849 vankeustuomio, kolme ja puoli vuotta Viaporin vankilassa. Tuomiokirjoista en ole tuomioita tutkinut ja en tiedä, miten vakavia rikkomukset olisivat nykyisen käsityksen mukaan. Silloin ne kuitenkin vaikuttivat perheen elämään.

Elsan äidin kohdalla on merkintä: *"Ollut poissa heinäkuusta."* Ilmeisesti äiti lähti molempien tyttöjensä kanssa pois kotoa, mahdollisesti vuonna 1845 tai jo 1843, koska aviomies kertoi myöhemmin käräjillä 1855, että hän oli elänyt 12 vuotta vaimostaan erossa. Romaanissa kuvataan yksityiskohtaisesti, miten Katrin äiti karkasi heinänteon aikaan ikkunasta kahden pienen lapsensa kanssa. Äiti joutui ilmeisesti palaamaan takaisin, koska Längelmäen kirkonkirjassa hänellä on rippimerkintöjä seuraavinakin vuosina tai sitten hän kävi Sahalahdella sukulaisten luota Längelmäellä rippikirkossa.

Muuttokirjan Sahalahdelle Elsan äiti Heta Juhontytär otti vasta 1849 perheen isän istuessa Viaporin vankilassa. Äidin muuttokirjaan merkittiin yksi lapsi, Elsan pikkusisar Amanda, mutta Elsa jäi vaarin ja mummun luo tai kuten romaanissa mainitaan, hänet oli tuotu sinne takaisin äidin pakomatkan jälkeen. Kirjan kertoman mukaan Katrin äiti lähti kotoa, kun ei kestänyt miehensä muita naisia. Mies oli tuonut heitä jopa heinäpellollensa töihin ja vaimon ruokittavaksi. Olihan isällä muitakin kolttosia, romaanin Katri mainitsee sivumennen. Käräjätuomioista kirjassa ei kerrota.

Romaanin Katri pääsi käymään äitinsä luona toisena paimenkeväänään monen vuoden eron jälkeen. Hän käveli pitkän matkan toiseen pitäjään eli Längelmäeltä Sahalahdelle. Yllätykseksi äiti olikin naimisissa ja oli saanut pienen pojan. Katrin äidinpuoleinen mummu piti sitä pahana syntinä.

Naisen oli 1850-luvulla vaikea päästä miehestään eroon. Heta Juhontytär voi ottaa Längelmäeltä muuttokirjan, koska hänellä oli turvapaikka Sahalahdella. Sisaren perhe Hetan äiti mukanaan oli muuttanut Kangasalan Kirkko-Aakkulasta Sahalahdelle, he viljelivät vuokratilajelijoina Pakkalan kylässä Anttilan ja Uotilan sekä myöhemmin Moltsian Arran taloa.

Kirkonkirjoihin Sahalahdella on merkitty, että Heta Juhontytär sai siellä aviottoman pojan 1853. Vuonna 1855 käytiin käräjiä, kyse oli avioerosta ja aviottomasta lapsesta. Vankilasta vapautunut aviomies vaati eroa, koska vaimo oli karannut sukulaisten luo miehen istuessa pitemmän aikaa vangittuna ja saanut vielä 1853 poikalapsenkin. Aviomies käytti käräjillä nimeä Mikko Alen ja kertoi eläneensä vaimostaan erossa jo 12 vuotta. Vaimo puolustautui, että mies oli vankilasta päästyään viivytellyt eikä ollut ilmoittanut olinpaikkaansa, niin että hän oli luullut tämän jo kuolleen ja nyt valitetaan hänen aviorikoksestaan.

Heta-vaimo sai sakkoja. Samalla tuomittiin aviopuolisot erotetuiksi ja Hetalle ilmoitettiin, että hän menettää kaikki avio-oikeutensa. Heta Juhontytär ilmoitti, ettei hänellä ollut mitään sitä vastaan ja avioerosta päätettiin ilmoittaa Turkuun kunnianarvoisalle Tuomio Kapitulille erokirjan saamiseksi. Seuraavana vuonna (1856) syntyneelle Hetan pojalle, Juho Kustalle, oli kastekirjaan merkitty jo isä ja äiti oli mainittu morsiamena.

Vaikka Heta Juhontytär sai romaanin ja todellisten asiakirjojen mukaan kokea paheksumista, on Sahalahden pappi antanut oikeuteen todistuksen, että Heta osaa hyvin kristinoppinsa ja on viettänyt nuhteetonta elämää.

Romaaneissa mainitaan äidin kohtalo eri yhteyksissä myöhemminkin, vaikka niissä ei kerrotakaan raskaasta oikeudenkäynnistä, jossa aviorikosta ja -eroa käsiteltiin. Elsan äidin kohtalo on vaikuttanut Kustaava Helanderin kuvauksiin naisten asemasta. Romaanin sivuilla Katri pohtii vielä aikuisenakin vanhempiensa eroa, joka oli outo ja ennenkuulumaton. Se oli ikävä ja peiteltävä asia, mutta toisessa yhteydessä Katri vetoaa, että vaimon ei pidä alistua miehen uskottomuuteen kuten ei hänen äitinsäkään siihen suostunut.

Romaanissa Katrin äiti selitti tyttärelleen: *"Kun tämän pitäjän kirkkoherralle kerrottiin kaikki entiset suruni, hän kirjoitti teidän isänne pitäjän rovastille ja sieltä tuli selvitys, että olin pikkutyttöjeni kanssa lähtenyt isänne luota sen yhden syyn tähden, jonka tähden saakin erota aviopuolisostaan, ja sitä paitsi isänne uhkaili ja potki minua..."*

Paimenena ja piikana

Koko tämän ajan Elsa Yrjöntyttä oli merkitty kirkonkirjoihin vaarin perheeseen Längelmäen Attilaan. Romaanissa kerrottiin Katrin olleen paimenena 10-13-vuotiaana. Kirkonkirjoista ei selviä paimentalo, mutta hataran muistitiedon mukaan Elsa olisi ollut paimenena Vinkiän Ylisen taloon kuuluneessa Nuottijärvi-nimisessä torpassa. Torpan maisemat sopivat romaanin kuvaukseen.

Vasta vuonna 1853 Elsa on kirkonkirjaan merkitty piikaksi Kuusijärven taloon, jota viljeli lampuuti. Myös romaanin Katri Yrjöntyttä otti parin paimenvuoden jälkeen piian pestirahan Kuuselan taloon. Oikea Kuusijärvi on Längelmäen syrjäseudulla, Löytäneen kylässä ja isojen metsäalueiden lähellä. Romaanissa kerrotut taistelut karhuja ja susia vastaan tuntuvat hyvin todennäköisiltä.

Romaanin piikatyttönä Katri on kuvattu kovin opinhaluiseksi. Hän oli myös tavallista notkeaälyisempi, oppi kirjoittamaankin, mikä oli silloin harvinaista. Katri oppi näppäryyttä vaativia käsitöitä, kirjontaa, reikäompeleita (holsömiä) ja pitsien nypläystä sekä kankaiden kutomisen vaikeat niksit. Silti hän oli rivakka työihminen joutuen piikana raskaisiinkin töihin. Kirkonkirjoista olen yrittänyt nähdä merkkejä todellisen Elsa Yrjöntyttären lahjakkuudesta. Lukemaan Elsa oppi nuorena, kristinopin taidoissa on paljon rasteja hyvän osaamisen merkinä, mutta muuttokirjassa mainitaan taidot tyydyttäväksi.

Patakoskella toisessa pitäjässä oli Junttolan talo, joka oli romaanin Katrin seuraava palveluspaikka. Todellinen Elsa Henriikka meni piikaksi naapuripitäjään Kuhmoisiin Leppäkosken Venttolaan syksyllä 1854. Kirjan kuvaukset Junttolan väen ahneudesta ja rikkauksien keräämisestä sekä palkollisten kovasta kohtelusta tuntuvat uskomattoman ankarilta. Katrin elämä oli taistelua uupumusta, nälkää ja sairautta vastaan.

Varmaan elämä ja työnteke Venttolassa aikoinaan oikealla Ellallakin oli kovaa, ehkä raskaampaa kuin muissa sen ajan taloissa. Ihmettyttää kuitenkin, että Elsa oli Venttolassa kirkonkirjojen mukaan kolme vuotta. Miksi hän ei lähtenyt talosta pois, jos olot olivat niin vaikeita kuin romaanissa oli kuvattu? Kirjassa on saatettu tehostaa vaikutelmaa liioittelemalla Junttolan raskaita vuosia. Onhan Paimen, piika ja emäntä romaani eikä elämäkerta.

Nuolivaara kertoo haastattelussaan: *"Naisen yhteiskunnallinen asema niihin aikoihin, joista kirjassani kerroin, oli todella sellainen kuin Katri-*

tyttösen tarinassa on esitetty. Laki määräsi palvelusväen olemaan isäntävälle kuuliaisen ja jos ei ollut, oli ankara rangaistus tiedossa. Kesken vuotta oli mahdoton erota, oli kärsittävä se aika, minkä sitoumus kesti."

Paimen, piika ja emäntä kirjan jatko-osassa Katri Yrjöntyttä kertoi, miten hän joutui useisiin palveluspaikkoihin ennen kuin hän meni naimisiin. Katri oli ensin Mattilassa, sitten Kuusijärven Anttolassa, isossa Mynttilässä kolme vuotta ja sitten Tervaniemen Seppolassa. Epäonnistuneen kihlauksen jälkeen Elsa tuli piikaksi suureen, kauniiseen Ruuhiniemen taloon Tiittalansalmen kylässä. Siellä hän meni naimisiin talon pojan Santerin kanssa. Talojen oloista ja ihmisistä on lyhyitä yksityiskohtaisia kuvauksia.

Kirkonkirjoista seuraten todellinen Elsa Henriikka Yrjöntyttä palasi Kuhmoisista Längelmälle 1857, oli pari vuotta piikana Koiviston Anttilassa ja Hakosalmen Poukalla, kolme vuotta Rämesalon Isossa-Salossa, Eräslahden Seppälässä vuoden ja naimisiin hän meni Uuhiniemen Mattilassa talollisenpoika Adolf Walleniuksen kanssa. Talot vastasivat siis toisiaan kirjassa ja todellisuudessa. Talojen peitenimisäkin on hauskaa samankaltaisuutta. Uuhiniemen kylä on Piittalan kylän naapurina ja Piittalansalmen lähellä. Katri kertoo, että Tiittalansalmessa oli lossilautta, mielenkiintoinen yksityiskohta, sillä Längelmäen Piittalansalmen yli pääsee nyt vain veneellä kulkien. Romaanin kylämaisemien kuvaukset on nykyisinkin tunnistettavissa Längelmäeltä.

Myös monet kirjoissa kuvatut palvelustalojen asukkaatkin on yksilöitävissä rippikirjojen sivuilta. Eräässä talossa oli kuuromykkä talontytär, mielenkiintoista on kirkonkirjasta huomata, että vaikka hänet oli merkitty lukutaidottomaksi ja kuuromykäksi, oli hän vuosittain käynyt rippikirkossa. Toisen palvelustalon mielisairaasta isännän veljestä löytyy myös maininta kirkonkirjasta. Romaanin henkilöissä on myös sellaisia, joita ei rippikirjoissa ole. Romaanissa kerrotaan paljon esim. Junttolan naimisiin menevästä tyttärestä Auroorasta. Venttolasta en ole löytänyt häneksi sopivaa tytärtä. Ehkä kirjaan on yhdistetty ihmiskohtaloita joistakin toisista perheistä tai ne ovat kuvitteellisia. Kaikki kirkonkirjoista löytyneet talojen ihmiset eivät ole liioin päässeet romaanin sivuille.

Aikamääritelmien suhteen on myös pientä epätarkkuutta. Katri on kuvattu pari vuotta nuoremaksi kuin Elsa todellisuudessa oli, siksi muutamista palveluspaikoista on jäänyt toinen talossa vietetty vuosi pois. Romaanin mukaan hän solmi

avioliiton Ruuhiniemen talon nuoren isännän kanssa nälkävuosia edeltäneenä kesänä, todellisuudessa se tapahtui nälkätalvena 1867.

Ilmeteltävän hyvin Kustaava Helander on muistanut äitinsä elämän vaiheet, äitihän oli kuollut jo paljon ennen romaanin ilmestymistä. Viipurissa asuneilla kirjantekijöillä ei ollut mahdollista tarkistaa asioita ja ajankohtia Längelmäen kirkkoheran virastossa.

Emäntänä ja talon haltijana

Trilogian kolmannessa kirjassa Katri ja hänen miehensä Santeri taistelivat urhoollisesti perintötalon Ruuhiniemen omistamisesta keinottelevaa holhoojaa vastaan. Todellisuudessa Uuhiniemen Mattila oli 1860-luvulla perikunnan omistama ja talon poika Aadolf Wallenius, Elsan tuleva aviomies, oli merkitty kotitalossaan arrendaattoriksi. Ilmeisesti hän vuokrasi taloa perikunnalta, kuten romaanissakin kerrottiin. Mutta talo ei säilynyt suvulla kuten romaanissa, vaan nuoripari muutti kolmen vuoden kuluttua 1870 Längelmäen Puharilaan Myllymäen sotilaspuustelliin vuokraviljelijöiksi. Kirjassa ei mainita talon vaihdosta. En ole selvittänyt, miten Uuhiniemen Mattilan perikunnan holhoojat toimivat ja miten talo joutui vieraalle suvulle. Holhooja oli Mattilan isännän sisaren mies, Saviniemen isäntä Mikko Juhonpoika Saviniemi. Hän ei ainaakaan ottanut taloa haltuunsa.

Talonpojan vaimona-kirjan Ruuhiniemen talon kuvaukseen on maantieteellisesti otettu piirteitä sekä Mattilan että Myllymäen talosta. Romaaneissa on liioiteltu Ruuhiniemen talon varallisuutta, perukirjojen mukaan esim. torppia ja lehmä oli vähemmän. Molemmat talot Uuhiniemen Mattila ja Puharilan Myllymäki olivat kyllä kohtalaisen vauraita. Aadolf käytti Myllymäen vuokraisäntänä talon nimeä sukunimenäänkin.

Kolmannessa kirjassa kuvataan Katri-emännän lasten varttumista. Elämäkerralliset tiedot eivät täysin vastaa todellisuutta, kuten Kustaava Helanderkin on todennut. Kerrotaan, että talon neljäs tytär karkasi seminaariin ja tuli opettajaksi. Todellisuudessa neljännessä tyttärestä eli Kustaavasta tuli sepän vaimo, tosin hän kyllä oli menestyskirjan toisena tekijänä.

Katrin elinvoimat hiipuivat romaanin mukaan aika varhain, myös Myllymäen Elsa-emäntä kuoli jo 61-vuotiaana kauniiseen touko aikaan keväällä 1900.

Tapahtumia yli sata vuotta sitten

Koska Nuolivaaran kirjojen ja todellisten elämäkertatietojen välillä on niin paljon yhtäläisyyksiä, se mielestäni vahvistaa kotiseutuhistoriallisen muistitiedonkin luotettavuutta. Ehkä tapahtumien kuvauksissa yksityiskohdat ovat saattaneet muuttua ja värityä, kuten yleensäkin muistitiedossa. Poimin Nuolivaaran kirjoista muutaman tapahtuman, jotka valottavat elämää Längelmäellä 1850-luvun jälkipuoliskolla.

Nälkävuodesta 1867 kerrotaan:

”Lupaava, kaunis kesä muuttui juhannuksena kolkoksi ja myrskyiseksi. Heinäaikana ei tarjennut ulkotöissä muuten kuin mekot kaulaan asti kiinnitettyinä, karvalakit korvilla. Märät elukat hakivat suojaan navetoista keskipäivälläkin. Maidon vilja väheni...heinänteko ja kerppujen korjuu oli viheliäistä. Kaiken takaa kohottautui katovuoden valju haamu...Satoi, satoi vuoroin ilkeästi tihkuttamalla, oikeata ruostesadetta toukoihin ja perunoihin. Tai sitten kaatoi sadetta myrskyn mukana pieksäen, niin että viljanolki lakoontui...”

Nälkävuosien ajoilta olemme sukututkijoina voineet tarkastella kirkonkirjoista kuolleiden ja haudattujen luettelointia. Olemme lukeneet Suomen yleisistä historian kirjoista kuvauksia nälkävuosien kerjäläislaumoista ja kruunun toimenpiteistä.

Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalishistorian laitoksella on tehty tutkimus *”Kun halla nälän tuskan toi.”* Siinä on viitattu useaan kertaan Längelmäen oloihin nälkävuosina. Nuolivaaran kirjan kuvaus ei ole ristiriidassa tutkijoiden tietojen kanssa. Kirjaa lukiessa voimme kokea nuoren emännän avuttomuuden ja kauhun tunteet yhä uusien kerjäläiskuormien ajaessa pihaan. Kaikkia yritettiin ruokkia ja auttaa. Kirjan Katri sairastui itse kulkutautiin, koki suurta voimattomuutta, mutta selviytyi vaikeista ajoista. Nälkävuosien tapahtumia tutkiessa tarkastelemme kuolemantapauksia, mutta emme ehkä ajattele, millaista oli elää kulkutautien ja nälän kourissa. Ilmeisesti kuvaus vastaa Kustaava Helanderin äidin muistoja.

Erään Längelmäen papin kohtalostakin voimme lukea kansanihmisten käsityksiä. Kirjassa Katri Yrjöntyttä tutustuu Honkamöisön pappi Högmäniin henkilökohtaisemmin. Papin kuvauksessa on yhdistetty tietoja Längelmäellä todellisuudessa eläneistä kahdesta papista, Antti (Antero) ja Juhana Wikmanista, isästä ja pojasta.

Antti Wikman oli Marttilassa syntynyt suomenkielestä innostunut mies, joka oli Längelmäellä papin apulaisena ja kappalaisena 1876 asti. Suo-

menkielen professori Martti Rapola on tutkinut hänen elämänsä, koska Antti Wikman oli tehnyt Suomen kielen sanakirjaa Längelmäellä. Elias Lönnrotkin oli poikennut Längelmäen pappilassa tutustumassa Wikmanin sanakirjaan.

Paimen, piika ja emäntä romaanissa Honkamioision oppinut kirkkoherra Högman on syntynyt josain etelän pitäjässä ja osasi 14 kieltä. Henkilökuvaksesta tämä osa sopii Antti Wikmaniin, joka tosiasiassa osasi ehkä yhdeksää kieltä.

Kirjan papin muut elämänvaiheet on otettu Antti Wikmanin pojan Juhana Wikmanin elämästä. Hän oli Längelmäen kirkkoherrana vuodet 1870-1879. Juhana Wikman erotettiin tehtävästään juoppouden tähden. Romaanissa pappi Högmanin erottaminen kuvataan hyvin dramaattisesti. Högmanin lähtösaarna kuunnellussa Honkamioision kirkossa itkivät naiset ja monet miehistäkin. Myös Juhana Wikmanin viimeinen saarna Längelmäen kirkossa oli ollut niin voimallinen, että Kustaava Helander muisteli sitä vuosikymmenienkin kuluttua, tosin sekin lieenee ollut hänen äitinsä kertomaa.

Romaanin kirkkoherra Högman on kuvattu viisaana ja ymmärtäväisenä ihmisenä, vaikka viina ja sopimaton avioliitto veivätkin hänet onnettomuuteen. Martti Rapola kertoo Juhana Wikmanin asuneen erottamisensa jälkeenkin Längelmäellä. Hän kierteli kylillä saarnaamassa ja armolahjoja keräämässä. Tämäkin asia on kerrottu romaanissa, jossa Katri-emäntä käy keskusteluja erotetun papin kanssa perimmäisistä kysymyksistä.

Romaanien kuvaukset kansan uskonelämästä tuntuvat sopivan yhteen sen käsityksen kanssa, minkä kirkonkirjoista, perukirjoista ja pitäjän historiasta saa. Längelmäellä eivät vaikuttaneet suuret herätysliikkeet. Kirkossa käytiin ahkerasti ja Raamattu sekä hengelliset kirjat olivat käytössä. Räikölän vaari latelee Kattrille pitkiä opetuksia, jotka ovat lainausta kirjasta *Kristityn vaellus*. Kirja kuului perukirjojen mukaan Uuhiniemen Mattilankin kirjavarastoon, missä Biblian, Uuden Testamentin ja parin virsikirjan lisäksi oli myös kirjat *Huutavan ääni*, *Lyhyt ja arvamaton Armon Aika*, *Taivallisen yrittäjä Herra ja Kristityn risti*. Huomattavan monta uskonnollista kirjaa.

Trilogian toisessa kirjassa kerrotaan sen päähenkilön Katrin kuulutusten otosta ja kesäisistä häistä hyvin romanttisesti ja yksityiskohtaisesti. Kirja on niiltä kohdin aivan rakkausviihteen tapainen. Ajan häätapoja se voi vastata, mutta todellisen Elsa Yrjöntytären häät olivat toisenlaiset. Kirkkoherra J. G. Wikman vihki talollisen poika Aadolf Juhonpoika Walleniuksen ja piika Elsa Henriikka Yrjöntyttä-

ren kotona Uuhiniemen Mattilassa talvella ja aivan viime tipassa, sillä lapsi syntyi muutaman päivän kuluttua. Ehkä Elsan naittajasta oli epäselvyyttä, yhteys avioeron ottaneeseen isään voi olla hankala saada, ehkä Elsa ei myöskään piikana tahtonut talolliselle tai suvulle kelvata. Viitteitä tämantapaisista tosiasioista voi lukea romaaninkin sivuilta.

Monista muistakin vanhan ajan elämänmenoon kuuluneista tapahtumista on tarkkaa kerrontaa kuten suurpetojen jahdista, perunkirjoituksesta, perinnönjaosta ja siihen liittyvästä avisijoonista eli huutokaupasta. Markkinamatka Kytälään on eloisa tapojen kuvaus kestikievereineen ja majapaikkoineen.

Ihmisen asema ja arvo sääty-yhteiskunnan ajoilta Längelmäeltä

Kirjojen juoneen sisältyy monia erilaisia ihmiskohtaloita, joista selviää ajan käsityksiä ihmisten arvosta ja asemasta. Isännällä oli suuri valta talossaan, lapset, palkolliset ja talon vanhuksetkin olivat heidän komentonsa alla. Työn teko kuului lasten elämäänsä. Kirjan Katri joutui 10-vuotiaana elättämään itsensä työllä. Sama asia ilmenee 1800-luvun syytinkisopimuksissakin, joissa leskiäidille annetaan suurempaa eläkettä, jos hänellä on alle 10-vuotiaita lapsia elätettävänä. Isompien lasten katsottiin jo ansaitsevan työllään oikeuden syödä vanhimman veljensä ruokakunnassa.

Talojen pirteissä asui sokeita elättimujoukkoja, saunassa tai pikku mökissä koturimujia eli itsellisiä käyttäen monenlaisia keinoja elantonsa hankkimiseen. Kiertävä loppukauppias myi kivivatejaan ja kertoi maailman tapahtumista. Käsityöläiset suutarit, kutojat ja kehrumummit olivat taloissa taitojensa vuoksi odotettuja ja arvostettuja.

”Suutari komensi sitä, suutari komensi tätä. Aitta-asunnot, hurstit, ryijyt ja saunapyyhkeet hän komensi kuin herroille. Suutari pani reippaasti työnsä käyntiin, mutta ruokaa hän komensi yhtä reippaasti. Voit piti olla ja rasvainen lihakuppi aina uumissa tirisemässä leivän lisänä. Ja ryyinivellit, nauriit, kalakeitot piti vaihdella taidolla, hyvästi kypsytettyinä.”

Längelmäellä oli kovin vähän säätyläisiä vain papit ja nimismiehet. Säätyerot syntyivätkin talollisten ja palkollisten välille. Katrin mummu opetti: *”Paimen on paimen, ja piika on piika. Ei siitä sääty muutu ihmisten silmissä. Mutta itse tiedä olevasi suurta sukua ja käytä itsesi sen mukaan. Ihmisten edessä voit itsesi kunnostaa vain työllä ja taas työllä. Joka hirveästi jaksaa työtä raataa, se vii-*

mein voittaa kovankin haltijan. Työ on palkollisen ainoa ase pahaa maailmaa vastaan.”

Kirjasta löytyy myös kuvaukset palkollisen pesaamisesta ja pestirahasta, työtodistuksen kirjoittamisesta eli ulossetelistä. ”Päästökirja. Palkollinen kunniallinen neitsy Katri Yrjöntyttö Ukonniemi, joka on minun tykönäni palvellut kaksi vuotta... on uskollisesti siveydellä ja kiitoksella toimittanut velvollisuutensa ja on vapaa palveluksesta tänä Pyhäin miesten päivänä.” Taidotkin arvioitiin, kuten ”Kangasta kutoa: hyvin osaa, Kehrätä: osaa, Karjaa korjata: hyvin osaa, Ruokaa laittaa: osaa, Wiinaa polttaa: erittäin hyvin osaa, Totinen: on vakaa ja rehellinen, Ahkera: erinomattain ja sukela on, Wiinaa rakastava: ei ole...”

Kirjan arvomaailman mukaan jokaisella säädyllä oli oma arvonsa ja tehtävänsä yhteiskunnassa, hyvällä piialla ja hyvällä emännällä olivat omat tunnusmerkkinsä. Kirjassa on hämäläisiä emäntiä, joita talon kunnia vaati olemaan jäykkänä. ”Siitä meillä tykätään, kun piika ymmärtää kyselemättä.”

Työn arvostus

Työn arvostus on kirjan pääteema. Se sai kunniaa, jolla oli voimia tehdä raskaita töitä ja joka vireästi riensi työstä toiseen. Monenlaisten töiden ja taitojen oppiminen oli tärkeää. Katrin kehräämisen ja kutomisen harjoittelua kuvattiin yksityiskohtaisen tarkasti. Arvostettuja olivat vanhat naiset, joilla oli kankaanrakentamisen taito. Koko talon väen varustus, vaatetus ja ruoan riittäminen riippui siitä, miten työteliäitä ja taitavia olivat emännät ja piit ja koko talon väki.

Längelmäki on ollut kuuluisa pellavapitäjä. Kirjan työkuvaukset pellavan puhdistamisen monista vaiheista ovat kotiseutuhistoriallisesti arvokkaita. Talviaamuinkin noustiin varhain jo neljän aikaan aamupuhteelle ja menttiin pellavasunaan pellavia puhdistamaan.

”Lihtaajat eivät nähneet toisiaan kuin joinakin haamuina. Pöly tunkeutui joka paikkaan. Lihtaajien ja loukuttajien hikinen iho oli paksunaan ja keltaisenaan päistären pilkettä ja tomua, silmäripset ja kulmakarvat sitä turkkinaan... vaatteet päistrettä täynnä, nenät ja suut pyrki tomu tukkeuttamaan, yskitti... Lopuksi naiset siivosivat pellava-saunan kylpykuntoon. Ja vähitellen pääsi ihanan kylvyn, veden ja vihdan jälkeen ihmismuotoonsa. Katri tarjoili työn jälkeen puolukkapöperöä ja vari-koispalaa.”

Piikojen ja renkien palkkaan kuului vaatetus. Rengeille parseelit tehtiin talon puolesta, piit sai-

vat ne itse valmistaa jopa itse kasvattamistaan pel-lavista asti. Kenen ajalla vaatteet tehtiin, oli myös tarkoin määriteltä. Lukija saa selville monia pieniä yksityiskohtia ajan vaateuksesta ja muista tekstiileistä ja niiden valmistamisesta. Parhaimpiinsa pukeutuneella renkipojalla oli punaraitaiset liivit, kuten 1800-luvulta peräisin olevissa kansallispuvuissa. Vaateustapa oli ilmeisesti muuttumassa, sillä Katrin kutoma paras pukukangas tehtiin yksiväriseksi käyttäen sinistä lointa ja punaista kudetta. Arvokkaina esineinä mainittiin punavaltainen ryijy ja vihreävaltainen ryijy ja juhlissa lattia laitettiin umpimattoon.

Monista muistakin töistä oli tarkkoja kuvauksia, kuten aidanteosta, teurastuksesta ja viinankeitosta-kin, joka oli arvokasta ja talolle rahaa tuottavaa tointa. Kirjan Katri-piika sytytti aamupimeässä ulkokodassa tulen viinapannun alle, tarkkaan oli vahdittava, ettei rankki palanut pohjaan ja mennyt pilalle. Yksityiskohtaisesti oli kerrottu, miten jouluksi kiskottiin päreitä ja vuorattiin katot ja seinät metsältä tuoksuviksi.

Kirjan sivuilta voi poimia tietoja ruokataloudesta sekä arkiruuista talkkunoista, kaljasta, kylmistä perunoista että vierasruuista, johon kuului viina-ryyppy, karhun palvattu reisi, monenlaiset leivät, voi ja olut (sahti). Junttolan isännän Antin päivien vieto on kuvauksena eloisa, kahvitarjoilu tapahtui salveetin peittämältä tarjottimelta korvattomista kupeista ja kahvipannu oli talossa uutuus. Elsan palveluspaikan naapurin, toisen Venttolan isäntä oli Antti, joten kuvaus lienee todellisiin muistoihin perustuva.

Työn vastapainona olivat juhla-ajat ja niihin kuuluvat leikit ja laulut. Kirjassa on muutama vanha viisi ja piirileikkilaulu, sananparsia ja sutkauksia vanhaa kansanperinnetietoa.

Sukututkijan ajatuksia kirjasta

Pekka Tarkan toimittamassa teoksessa Suomen kirjallisuus kirjaa arvioidaan: ”Kirjallisestikin ansiokas, draamallinen ja kansanperinnettä asian-tuntevasti kuvaileva kehitysromani...”

Sukututkijana on syytä muistaa, että Paimen, piika ja emäntä on tehty romaaniksi eikä elämäker-raksi. Ehkä juuri draamallisuus sai käyttämään ta-pahtumien ja ihmisten kuvauksessa liioittelevaa tyyliä. Vaikka kirjan kuvaaman henkilön todellisen nimen voikin saada selville, en laittaisi hänen ulkonäkö- tai luonnekuvauksiaan sukututkimustietoi-hin. Mutta romaanien tapahtumat ja henkilöiden elämäntapahtumat voivat antaa elävyyttä ja lisäväriä

sukututkimuksiin tai kotiseutuhistorioihin, jos tiedot voi tarkistaa muista asiakirjoista ja asianomaisista lähteistä. Kansanperinteen kuvaus on rönsyilevän runsasta, tuntuu kuin Kustaava Helander olisi halunnut punoa kirjojen juoneen kaikki keräämänsä vanhat tarinat. Kotiseutuhistoriallinen tieto Nuolivaaran kirjojen sivuilla ei ole vain kuvausta, vaan elävät ihmiset asuivat, tekivät töitään, pukeutuivat, söivät ja juhlivat oman aikansa tavoilla ja olosuhteissa. Minulle sukututkijana juuri se oli kiinnostavinta, koska esivanhempani ovat eläneet samoilla Längelmäen seuduilla samoihin aikoihin.

Erikosen todellisilta tuntuivat kirjojen Katriemäntä ja hänen aviomiehensä Santeri, kun löysin Längelmäen kirkkomaalta heidän esikuviansa, Myllymäen isäntäväen vaatimattoman graniittisen hautakiven. Siellä he lepäävät muiden unohdettujen talonpoikaisten ahertajien rinnalla. Hautakivestä voimme lukea:

Adolf Myllymäki
***3/6 1840 + 4/4 1906**

ja hän vaimonsa
Elsa Henriikka
***24/6 1839 +16/5 1900**

Henkilötietoja:

Auni Nuolivaara, o.s. Hirvensalo, aikaisemmin Lagus, kirjailija, opettaja
s. 22.5.1883 Korpilahdella, k. 26.10.1972 Tampereella
menekkiromaani Paimen, piika ja emäntä 1936 ja sen jatko-osat 1937 ja 1938.

Kustaava Helander, o.s. Wallenius (Myllymäki)
s. 3.9.1873 Längelmäellä, k. 12.6.1948 Längelmäellä,
kansanperintetiedon kertoja ja tallettaja Längelmäeltä.

Lähteet:

Nuolivaaran trilogian aiheita tutkiessani olen käyttänyt vertailuaineistona Längelmäen, Kangasalan, Sahalahden ja Kuhmoisten kirkonkirjojen mikrofilmejä, perukirjoja Längelmäen Uuhiniemen Mattilasta v.1860 ja Puharilan Myllymäestä v. 1900, kärjäkirjaa Sahalahden syyskärjästä 1855

sekä kirjoja: Timo Jaakkola, Eteläinen Längelmäki; Martti Rapola, Antti Wikmanin sanakirja; Hämeenmaa 7, Längelmäen elämää ja oloja ; Helsingin yliopiston sosiiaalihistorian laitoksen tutkimus, Kun halla nälän tuskan toi.

Haastateltuja: Timo Jaakkola, Jenny Helander, Eino Helander, Esko Nieminen, Raakel Tuomivaara ja Usko Raskulla.

Kirjoittaja Seija Pessi, o.s. Solala syntyisin Längelmäeltä

Seunalankuja 3 A 27
36240 KANGASALA

puh. 03-3645634